

Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlık Ölçeğinin Ergenlerde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Validity and Reliability Study of Relational Aggression Scale for Adolescents

Yıldız Kurtyılmaz¹, Mehmet Şahan², Esra Ceyhan¹

¹Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

²Millî Eğitim Bakanlığı Eskişehir Atatürk Güzel Sanatlar Lisesi, Eskişehir, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada üniversite öğrencileri ile geliştirilmiş olan ilişkisel saldırganlık ölçeğinin ergenlik dönemindeki bireylerle geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırmanın çalışma grubu 856 lise öğrencisinden oluşmuştur. Geçerlik için açımlayıcı faktör analizi ile benzer ölçekler geçerliği, güvenilirlik için ise Cronbach alfa ile test-yeniden test yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Açımlayıcı faktör analizi sonucunda üç boyut altında toplanan 16 maddelik ölçeğe ulaşılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç: Ölçme aracının ergenlerde de üniversite öğrencileri ile elde edilen yapıya benzer olduğu ortaya konmuştur. İlişkisel saldırganlık ölçeğinin ergenlik döneminde de kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel saldırganlık, dolaylı saldırganlık, ergenlik

ABSTRACT

Objectives: It was aimed to conduct the validity and reliability study of the relational aggression scale which was originally developed with university students on adolescents.

Materials and Methods: Participants were 856 high school students. For validity exploratory factor analysis and concurrent validity techniques, for reliability Cronbach alpha coefficient and test-retest analysis techniques were utilized.

Results: As a result of explanatory factor analysis, a-16-item scale under three dimensions was obtained. Validity and reliability studies indicated that the scale was valid and reliable.

Conclusion: The scale was found to have a similar structure also in adolescents compared to university students. It was concluded that relational aggression scale can be used with adolescents.

Keywords: Relational aggression, indirect aggression, adolescence

Giriş

Şiddet ve saldırganlık toplumun her kesiminde ortaya çıkmakta, medya ve sosyal medya gibi farklı bağlamlara da yansımaktadır. Bireylerin yaşamlarında travmatik sonuçlara yol açan şiddet ve saldırganlık davranışlarının önlenmesine yönelik duyarlılıklar artmış, birçok adım atılmış olsa da bu çabaların pek çoğunun bireylerin fiziksel varoluşuna tehdit oluşturan fiziksel ya da doğrudan saldırganlık davranışları ile sınırlı kaldığı görülmektedir.¹ Dışarıdan fark edilmesi güç olan örtük, dolaylı ya da ilişkisel saldırganlık olarak adlandırılan davranışlar ise sıklıkla dikkatlerden kaçmakta, hatta ilişkisel

saldırganlık gibi bazı saldırganlık davranışları normal sosyal işleyişin ve ilişkilerin bir parçasıymış gibi değerlendirilmekte ve normalleştirilmektedir.²⁻⁴ İlişkisel saldırganlık davranışlarında hem zarar verme amacının hem de zarara veya incinmeye yol açan davranışların gizlenebilmesi bu davranışın dışarıdan fark edilmesini daha da güçleştirmektedir.⁵ Bu durum bireylere ilişkileri yoluyla zarar vermeyi amaçlayan ilişkisel saldırganlık davranışlarının ilişki kurma ve sürdürme stratejisi olarak ele alınmasına ve ilişkisel saldırganlığı önlemeye yönelik girişimlerin de gereksiz bulunmasına yol açabilmektedir. Bu nedenlerle ilişkisel saldırganlık davranışlarına yönelik

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Yıldız Kurtyılmaz, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

Tel.: +90 532 478 03 60 E-posta: ykurtyilmaz@anadolu.edu.tr ORCID: orcid.org/0000-0003-0298-4579

Geliş Tarihi/Received: 04.02.2022 Kabul Tarihi/Accepted: 06.04.2022

©Telif Hakkı 2022 Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği / Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, Galenos Yayinevi tarafından yayınlanmıştır.

farkındalık oluşturmak ve önlemeye yönelik çalışmalar daha da önem kazanmaktadır.²

İlişkisel saldırganlık davranışlarına başvuran bireyler, mağdurun hem kendisi ile hem de başkaları ile kurduğu ilişkilerine kullandıkları dışlama, manipülasyon ve dedikodu gibi yöntemlerle zarar vermeyi hedeflemektedirler.⁶ İlişkisel saldırganlık tepkisi ile saldırgan, hem mağdurun karşı saldırısını, hem de kendisinin başkaları tarafından cezalandırılmasını önlemektedir.⁷ İlişkisel saldırganlık davranışları ilk çocukluk döneminden itibaren kullanılmaya başlanmaktadır. İlk çocukluk dönemindeki gelişimsel süreçlerle fiziksel saldırganlık davranışlarının yanı sıra ilişkisel saldırganlık da tercih edilmeye başlamakta, ancak ilişkisel saldırganlık davranışları ikili ilişkilerde daha doğrudan ve basit yollarla ortaya konmaktadır.^{8,9} Bireyler gelişim sürecinde ilerledikçe ilişkisel saldırganlık davranışlarını daha karmaşık ve gizil yollarla sergilemelerini sağlayan bilişsel, sosyal yeterlik ve beceriler edinmektedirler.¹⁰ Özellikle ergenlik dönemine adım atılmasıyla soyut düşünebilme, çoklu bakış açısı ile karşıdaki bireylerin hassasiyetlerini doğru olarak tahmin edebilme, aynı zamanda sosyal ilişki ağlarının genişlemesi¹¹ de ilişkisel saldırganlık davranışlarının hem daha fazla tercih edilmesine hem de ilişkisel saldırganlık davranışlarının daha karmaşık ve belirlenmesi güç yollarla sergilenmesine yol açmaktadır.⁷

İlişkisel saldırganlık davranışlarının ortaya konduğu kişilerarası ilişkiler yaşamın her döneminde kritik rol oynasa da her dönemde farklı işlevlere sahiptir.¹¹ Yaşamın ilk yıllarında güven duyma ihtiyacı bireyleri bağlılığa yöneltirken, fiziksel olarak özgürce hareket edebilme yeteneğinin kazanılması ve zihinsel yeterliliklerdeki gelişmeler ile birlikte özerklik çabası sergilenmeye başlamaktadır. Ayrışma ve bireyselleşme süreci yaşamın ilk yıllarından başlasa da ergenlik döneminin gelişimsel süreçleri ile bireylerin benlik algılarını ebeveynlerinden ayrı, yetkin ve bağımsız olarak geliştirme adımları hız kazanmakta ve kimlik kazanımı olarak bu dönemin gelişim görevine dönüşmektedir.¹²⁻¹⁴

Ergenler gelişim sürecinde özgün kimliklerini oluşturmaya çalışırken kişilerarası ilişkilerini de yeniden düzenlemekte, ebeveynlerinin sunduğu sınırlı ve kurallı ortamdan uzaklaşıp kendilerini daha özgür hissettikleri arkadaşlarına yönelmekte, akran ilişkilerine daha fazla ağırlık vermektedirler.¹² Ergenler, kimlik gelişimi sürecinde farklı rolleri deneyebilmek için çok sayıda kişiyle arkadaşlık ilişkisi kurmakta, sosyal yaşamlarını genişletmektedirler.¹¹ Ayrıca, ergenlik döneminde bireyler arkadaşlık ilişkilerinde daha fazla yakınlık ve karşılık beklemekte, iç dünyalarını arkadaşlarına daha fazla açmakta ve onların onayına daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Hem aidiyet duygusunu hem de kimlik oluşturma sürecini ağırlıklı olarak arkadaş ilişkilerine dayandıran ergenler için olumlu arkadaşlık ilişkileri koruyucu ve gelişimi destekleyen faktör olurken, olumsuz arkadaşlık ilişkileri ise bireylerin uyum sürecine yönelik risk faktörüne dönüşebilmektedir.^{12,14} Akran ilişkilerinin kritik önemi ve işlevleri nedeni ile ilişkisel saldırganlık ergenlik dönemindeki bireyler tarafından daha fazla tercih edilmekte, bu nedenle de ilişkisel saldırganlık bireylerin psikolojik sağlıklarına ve

uyum süreçlerine ciddi tehdit oluşturmaktadır.^{4,15} Bu çerçevede ergenlik dönemindeki ilişkisel saldırganlık davranışlarının araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Ergenlerin ilişkisel saldırganlık davranışlarının daha iyi anlaşılması öncelikle bu davranışların geçerli ve güvenilir şekilde belirlenebilmesine, ölçülmesine dayanmaktadır.¹⁶ Türkiye’de ergenlik döneminde sergilenen ilişkisel saldırganlık örüntüsünü tek başına, diğer saldırganlık türlerinden bağımsız olarak belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Türkiye’de geliştirilen ya da uyarlanan ölçme araçlarında ilişkisel saldırganlık davranışlarına, akran zorbalığını belirleme ya da farklı özellikleri ölçme amacıyla geliştirilmiş olan ölçme araçlarının alt boyutu olarak yer verilmiştir. Ayrıca, alanyazındaki bu ölçme araçlarının ergenlerin yanı sıra farklı yaş grubundaki bireylerin de ilişkisel saldırganlık davranışlarını belirlemeyi hedeflediği gözlenmiştir. Okulöncesi dönemdeki bireylerin sosyal davranışlarını belirlemeye yönelik olarak Crick ve ark.¹⁷ tarafından geliştirilmiş olan bir ölçme aracının Türk kültürüne uyarlanması gerçekleştirilmiş, ilişkisel saldırganlık boyutu, dört boyutlu bir yapının bileşeni olarak belirlenmiştir.^{18,19} Benzer bir ölçme aracının⁶ ilköğretim ikinci kademe öğrenciler için uyarlama çalışmasında da ilişkisel saldırganlık boyutunun, diğer dört boyut ile birlikte beş alt boyutlu bir yapıyı oluşturduğu ortaya konmuştur.²⁰ Aynı zamanda çocukluk ve ergenlik dönemindeki bireylerin akran zorbalığını inceleyen araştırmalarda da ilişkisel saldırganlığın alt boyutları olan dışlama, dedikodu alt boyutlarını diğer zorbalık türleri ile birlikte değerlendiren ölçme araçları da geliştirilmiştir.^{21,22}

Türkiye’deki alanyazın kronolojik olarak incelendiğinde ilişkisel saldırganlık yapısına ilişkin göstergelere zorbalığı belirlemeye yönelik ölçme araçlarının alt boyutları olarak yer verildiği görülmüştür. İlişkisel saldırganlığın göstergelerinden olan dışlama ve görmezden gelmeye ilişkin maddelerin sosyal zorbalık olarak adlandırılan alt boyutta yer aldığı ilk ölçek, Dölek²³ tarafından uyarlanarak literatüre kazandırılmıştır. Dölek²³, Olweus’un²⁴ Zorba/Mağdur Anketini uyarlamıştır. Gültekin²⁵ ise Mynard ve Joseph²⁶ tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği”ni uyarlamış, Pekel²⁷ de zorbalık davranışı sergileyenleri belirlemek amacıyla, Gültekin’in²⁵ zorbalık mağdurlarını belirlemek için uyarlamış olduğu ölçekten yararlanmıştır. Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği’nin psikometrik özellikleri incelendiğinde, dört maddeden oluşan ilişkisel saldırganlık boyutunun geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda olduğu görülmüştür.²⁷ Ayas ve Pişkin²² ise 6.-11. sınıflara devam eden öğrencilerle hem kurban hem de zorbalıyı belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmişler, ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

İlişkisel saldırganlık davranışlarının göstergelerinin yer aldığı alt boyutun, ilişkisel saldırganlık kavramı ile adlandırıldığı, öte yandan zorbalık davranışlarının belirlenmesinde ölçüt olan saldırgan ve mağdur arasındaki güç dengesizliğinin dikkate alınmadığı ilk çalışma Karakuş¹⁸ tarafından uyarlanan Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği-Öğretmen Formu’dur. Crick ve ark.¹⁷ tarafından geliştirilmiş olan bu ölçme aracının

Türk kültürüne uyarlaması farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilmiş^{18,19,27}, her üç çalışmada da özgün ölçekteki gibi dört boyut altında toplanan 16 maddelik yapının geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak açıklanan varyans açısından orijinal çalışmada birinci faktör ilişkisel saldırganlık iken, uyarlama çalışmalarında en çok varyans açıklayan faktörün ilişkisel saldırganlık dışındaki faktörler olduğu ortaya konmuştur. Ersan²⁸ tarafından gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi ile de altı maddeden oluşan ilişkisel saldırganlık yapısının geçerli ve güvenilir olduğuna ilişkin ek kanıtlar elde edilmiştir. Bu çalışmalarda ölçek maddeleri içerik açısından incelendiğinde ilişkisel saldırganlık alt boyutunda ağırlıklı olarak dışlama yoluyla gerçekleştirilen saldırganlık davranışlarının yer aldığı, manipülasyon ve dedikodu yoluyla zarar verme davranışlarının bulunmadığı gözlenmiştir. Kurnaz ve Kapçı²⁰ ise Crick ve Grotpeter⁶ tarafından ikinci çocukluk dönemindeki bireylerin sosyal uyumlarını belirlemek için geliştirilmiş olan Çocuk Sosyal Davranış Ölçeği - Kişisel Bildirim formunu uyarlamışlar, ilişkisel saldırganlık beş boyuttan birisi olarak doğrulanmıştır. İlişkisel saldırganlıkla ilgili maddeler incelendiğinde, maddelerin dışlama ve manipülasyon boyutuna ilişkin olduğu, dedikodu boyutuna ilişkin maddenin faktör yükünün yeterli olmamasından dolayı ölçekten çıkarıldığı belirlenmiştir.

Türkiye'deki saldırganlık alan yazınında başlangıçta çocuk ve ergen akran zorbalığını belirlemeye yönelik ölçme araçlarının alt ölçekleri şeklinde ele alınan, bir sonraki adımda ise okul öncesi ve okul çağındaki çocukların ilişkisel saldırganlık davranışlarını ölçmeyi amaçlayan ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür. Ancak bu ölçme araçlarının ilişkisel saldırganlık yapısını bütünsel olarak değerlendirmeye izin veren toplam puan üretmediği belirlenmiştir. Zorbalık davranışlarını belirlemeyi hedefleyen ölçme araçları ise saldırgan ve mağdur arasında güç dengesizliği olması gerektiği koşulu ile değerlendirme yapmakta, oysa ilişkisel saldırganlık davranışları güç açısından birbirine denk olan, benzerlik gösteren bireyler tarafından da tercih edilebilmektedir. Özellikle ergenlik döneminde kimlik oluşturma çabasıyla, yetişkinlerle kurulan otoriteye dayalı ilişkilerden sıyrılıp, eşitliğe dayanan ilişkilere yönelen ergenler¹² için de ilişkisel saldırganlık davranışları sıklıkla tercih edilen bir alternatif olabilmektedir. Çünkü ebeveynlerinden duygusal olarak ayrılmak, bağımsızlaşmak isteyen ergenler için arkadaşlık ilişkilerinin zarar görmesi son derece yıkıcı olabilmektedir. Akranlar ve arkadaşlarla ilişkiler ergenlerin gelişimsel süreçleri için en uygun ortamı sağladığı için arkadaşlık ilişkilerinin zarar görmesine yol açan ilişkisel saldırganlık davranışları, ergenlik dönemindeki bireylerin hem akran gruplarına aidiyet hissetme görevini hem de bu dönemin kritik gelişim görevi olan kimlik gelişimini yerine getirmelerine engel olmaktadır.²⁹

Akranlar yetişkin değerlerinden bağımsızlaşma çabasında olan ergenlere bir pusula gibi yön vermeye başlamakta³⁰, bir başka ifadeyle, ergenler arkadaşlık ilişkilerindeki sosyal karşılaştırma süreci ile kendi kimliğini test etme fırsatı bulmakta¹², referans noktası olarak da arkadaşlarını belirlemektedirler. Ergenler kendilerini arkadaşları ile karşılaştırarak, onların onayını almaya

çalışmaktadırlar. Bu nedenlerle akran grupları ve arkadaşlık ilişkilerinde başarı ergenlerin aidiyet duygusunun yanı sıra kendilerine saygılarını beslerken, başarısızlık ise bireylerin sadece aidiyet duygularına değil aynı zamanda kimlik kazanım süreçlerine de zarar vermektedir.¹⁴

Kendilik kavramlarını ve öz-saygılarını beslemeyi akranlarının onayına ve onlardan gelen geribildirimlere dayandırdıkları için ergenler akran ilişkilerine yatırım yapmaktadırlar.³⁰ Ergenler arkadaşları ile birlikte daha fazla zaman geçirip, daha fazla etkileşimde, daha önce ebeveynlerinin üstlendiği rolleri arkadaşlarına ve onlarla kurdukları ilişkilere transfer etmektedirler.^{11,31} Tüm bu faktörler dikkate alındığında ergenler için arkadaşlık ilişkileri bir yandan kendilerini geliştirebilecekleri ortamlar sunmakta³² öte yandan kırılabilirlikleri kullanılarak zarar görecekları bir ortama da dönüşebilmektedir. Bu kapsamda arkadaşlık ilişkilerinde ilişkisel saldırganlık davranışlarının ergenlik döneminde araştırılması ve bu yapıyı belirlemeye yönelik ölçme araçlarının geliştirilmesi de kritik derecede önem kazanmaktadır. Bu çalışmada daha önce üniversite öğrencileri ile geliştirilmiş olan, güvenilir ve geçerli olduğu ortaya konmuş dışlama, manipülasyon ve dedikodu alt boyutlarından oluşan Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlık Ölçeği'nin (ARİLSÖ)^{33,34} ergenlik dönemindeki bireylere uyarlanması amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 öğretim yılında İç Anadolu Bölgesi'nde orta büyüklükteki bir kent merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet liselerine devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. İldeki devlet liselerine devam eden toplam öğrenci sayısı temel alınarak gerçekleştirilen oranlı örnekleme sonucunda toplam 945 lise öğrencisinden veri toplanmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda boş madde bırakan 58 katılımcının verileri çıkarılmıştır. Sekiz yüz seksen yedi katılımcıdan elde edilen verilerin normal dağılım koşulunu sağlayıp sağlamadığı madde bazında çarpıklık ve basıklık değerleri ile incelenmiş, 31 katılımcının puanları uç değer olarak belirlendiği için analize dahil edilmemiştir. Araştırmanın çalışma grubu 856 lise öğrencisinden oluşmuştur. Merkezi sınav puanı ile öğrenci alan liselere devam eden öğrenci sayısı 342 (%30,3), merkezi sınav puanı olmaksızın kayıt yaptırılabilen liselere devam eden öğrenci sayısı ise 597 (%69,7) idi. İki yüz yirmi sekiz (%26,6) katılımcı birinci sınıf, 217 (%25,4) katılımcı ikinci sınıf, 222 (%25,9) katılımcı üçüncü sınıf ve 189'u (%22,1) ise dördüncü sınıfa devam etmekteydi. Katılımcılardan 495'i (%57,8) kız öğrenci, 361'i (%42,2) ise erkek öğrenciydi. Katılımcıların yaşları 14-18 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 15,8, medyan değeri ise 16,0 olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlık Ölçeği (ARİLSÖ)

Kurtyılmaz ve ark.³³ tarafından üniversite öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinde sergiledikleri ilişkisel saldırganlık

davranışlarını belirlemek için geliştirilmiş olan ARİLSÖ, dışlama, söylenti yayma ve manipülasyon alt boyutlarını da içeren bir ölçme aracıdır. Açımlayıcı faktör analizi ile 23 maddeden oluşan üç boyutlu yapı elde edilmiş, açıklanan toplam varyansın %51,7 olduğu belirlenmiştir. On maddeden oluşan dışlama alt boyutunun açıkladığı varyans %34,2, sekiz maddeden oluşan manipülasyon alt boyutunun açıkladığı varyans %10,8, beş maddeden oluşan dedikodu alt boyutunun açıkladığı varyans ise %6,7 olarak belirlenmiştir. Madde faktör yüklerinin ise 0,83 ile 0,52 arasında değiştiği gözlenmiştir.³⁴ Benzer ölçekler geçerliği kapsamında ARİLSÖ'nün, Can³⁵ tarafından uyarlanan saldırganlık ölçeği'nin dolaylı saldırganlık boyutu ile korelasyon katsayısının 0,55, Kiper'in³⁶ geliştirdiği Saldırganlık Envanteri'ndeki edilgen saldırganlık boyutu ile 0,56 düzeyinde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ölçme aracının iç tutarlılık katsayısı 0,91 olarak belirlenmiş, dışlama, manipülasyon ve dedikodu alt boyutlarına ilişkin iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla 0,92, 0,80 ve 0,76 olarak belirlenmiştir. On beş gün ara ile gerçekleştirilen test-yeniden test analizi sonrasında iki uygulama arasında 0,93 düzeyinde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ölçme aracının farklı bir örnekleme doğrulayıcı faktör analizi de gerçekleştirilmiş³³, gerçekleştirilen ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizinde dedikodu alt boyutunda yer alan bir maddenin faktör yükünün düşük, hata varyansının yüksek olmasından dolayı bu madde çıkarılarak üç boyutta toplanan 22 maddeli yapı test edilmiş, modelle veri arasında uyumun sağlandığı belirlenmiştir. ARİLSÖ'de tersten puanlanan madde bulunmamakta, ölçekten alınabilecek puanlar 22 ile 110 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe ilişkisel saldırganlık düzeyi yükselmektedir.

Saldırganlık Ölçeği

Bu çalışmada benzer ölçekler geçerliği için Can³⁵ tarafından Türk kültürüne uyarlanan saldırganlık ölçeği'nin alt boyutları olan dolaylı ve sözel saldırganlık boyutları kullanılmıştır. Özbildirime dayalı bu ölçek beşli Likert tipinde bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,91, dolaylı ve sözel saldırganlık alt boyutları için ise 0,54 ve 0,60 olarak belirlenmiştir. Test-tekrar test yönteminde, dolaylı ve sözel saldırganlık alt boyutlarına ve ölçeğin tümüne ilişkin iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı sırasıyla 0,74, 0,70 ve 0,86 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar aracın Türk kültürü için geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur.³⁵ Bu uyarlama çalışması yetişkinlerle gerçekleştirildiği için ölçme aracının lise öğrencileri ile geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.³⁷ Güvenirlik ve geçerlik çalışmalarında ölçme aracının lise öğrencilerinde de geçerli ve güvenilir olduğuna ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.^{37,38} Bu çalışmada iç tutarlılık katsayısı dolaylı saldırganlık için 0,67, sözel saldırganlık için 0,76 olarak bulunmuştur.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği - Ergen Formu

Bu çalışmada benzer ölçekler geçerliği için kullanılan diğer ölçek ise Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği - Ergen Formu'dur. Ayas ve Pişkin²² tarafından geliştirilmiş olan beşli Likert ölçeği, "zorba" ve "kurban" olmak üzere paralel iki ölçekten oluşmaktadır. Bu çalışmada "zorba ölçeği"nin izolasyon, söylenti yayma ve sözel

zorbalık boyutları kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonrasında zorba ölçeğindeki 53 maddenin 6 faktör altında toplandığı belirlenmiştir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma düzeyleri artmaktadır. Zorba ölçeğinin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için 0,92, "sözel zorbalık" alt ölçeği için 0,74, "izolasyon" alt ölçeği için 0,75, "söylenti yayma" alt ölçeği için 0,66 olarak hesaplanmıştır.²² Bu çalışmada iç tutarlılık katsayısı sözel zorbalık için 0,84, izolasyon için 0,86, söylenti yayma için 0,84 olarak bulunmuştur.

İstatistiksel Analiz

Araştırmada kullanılan Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlık Ölçeği'nin Ergen Formu'nun (ARİLSÖ-E) geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için gerçekleştirilen uygulamalar 2019-2020 öğretim yılı bahar yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci öncesinde il sınırları içerisinde yer alan ve iki araştırmacının görev yaptığı Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan araştırma izni (protokol no: 48673, tarih: 14.06.2019), aynı zamanda İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden de uygulama izni (araştırma izin no: 50206, tarih: 12.07.2019) alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra ilgili okulların yöneticileri başta olmak üzere katılımcılar ile görüşülerek, verilerin gizliliği, gönüllü katılım ve kimlik bilgilerine ihtiyaç duyulmadığı konusunda da hem bilgilendirilmiş onam formu ile hem de sözel olarak bilgilendirme yapılmış, veriler belirlenen gün ve saatlerde velisinden ve kendisinden yazılı onam alınmış olan gönüllü öğrencilerden toplanmıştır. Veri analizinde Pearson korelasyon analizi, bağımsız gruplar için t-testi ve açımlayıcı faktör analizinin en çok olabilirlik yönteminden yararlanılmış, analizler SPSS paket programı (IBM Inc., Armonk, NY) ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

ARİLSÖ-E'nin Geçerlik Çalışmalarına İlişkin Bulgular

Analizlere başlamadan önce kız ve erkek lise öğrencilerinin ölçekten aldıkları puanların anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, farklılık bulunmamıştır. Bu nedenle tüm veriler analize bölünmeksizin dahil edilmiştir. İlişkisel saldırganlık ölçeğinin lise öğrencilerindeki yapısını incelemek için açımlayıcı faktör analizi yaklaşımı ile en çok olabilirlik yönteminden yararlanılmış, döndürme işleminde ise Varimax yöntemi işe koşulmuştur. Öncelikle örneklemin ve verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett'in küresellik testi ile incelenmiştir. KMO değerinin 0,944 olduğu belirlenmiş, Bartlett'in küresellik testinde ki-kare değerinin ($\chi^2=9383,69$, standart sapma=231, $p<0,001$) anlamlı olmasından dolayı verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlk aşamada döngüsüz olarak gerçekleştirilen işlem sonrasında maddelerin dört boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Boyut belirlenmesi sürecinde özdeğerin 1'den büyük olma koşulu uygulandığında, üç boyut altında toplanması beklenen maddelerin dört boyut altında toplandığı,

manipülasyon boyutunda yer alması beklenen iki maddenin (m1, m9) dördüncü boyutu oluşturduğu görülmüştür. Daha önceki çalışmalarda manipülasyon boyutuna yüklenen bu iki maddenin telefon aracılığıyla karşı tarafı reddetmeye ve önemsememeye yönelik içerik barındırdığı, dördüncü boyut olarak ayrılan bu iki maddenin sadece kullanılan yöntem ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yamaç grafiği incelendiğinde de üç boyutlu yapının uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca literatürde de ilişkisel saldırganlık değişkeninin dışlama, dedikodu ve manipülasyon boyutlarıyla açıklanması nedeniyle de ilişkisel saldırganlık ölçeği üç boyuta indirgenerek incelenmiştir. Bu çerçevede faktör analizinde maddeler üç boyuta sabitlenmiştir.

Dört boyuta yüklenen maddelerin açıkladıkları toplam varyans %52,0 olarak belirlenmiş, üç boyuta zorlandığında ise açıklanan varyans %48,5 olmuştur. Maddeler üç boyuta toplandığında bir önceki aşamada ayrı bir boyut olarak ortaya çıkan iki maddenin paylaşılan varyans değerlerinin 0,30'un altında olması ve manipülasyon boyutunda açıkladıkları varyansın katkısının da sınırlı olması nedeni ile bu iki madde analize dahil edilmemiştir. Geriye kalan ve üç boyuta yüklenen 20 maddenin açıkladığı toplam varyansın ise %50,9 olduğu belirlenmiştir. Birinci boyut olan dışlama boyutuna yüklenen üç maddenin (m4, m6, m7) faktör yükleri ile diğer boyutlardaki faktör yük değerleri arasındaki farkın 0,10'un altında olması ölçütünü karşılayamadığı görülmüştür. Bulaşık madde olarak değerlendirilen bu maddeler çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Analiz sonrasında 17 maddelik yapının açıkladığı varyansın

Tablo 1. ARİLSÖ-E'nin faktör analizi sonuçları

Maddeler	Faktör yükü		
	1	2	3
17	0,793	0,184	0,214
13	0,756	0,261	0,232
8	0,727	0,231	0,122
11	0,709	0,185	0,215
19	0,706	0,287	0,213
12	0,658	0,236	0,233
10	0,601	0,325	0,229
20	0,313	0,722	0,159
15	0,195	0,712	0,069
21	0,202	0,711	0,178
5	0,229	0,698	0,157
14	0,097	0,550	0,207
18	0,245	0,517	0,067
16	0,171	0,176	0,699
22	0,337	0,165	0,622
3	0,245	0,147	0,366
Açıklanan varyans	%25,156	%19,409	%9,098
		Toplam varyans	%53,663

ARİLSÖ-E: Arkadaşlık ilişkilerinde ilişkisel saldırganlık Ölçeği'nin ergen formu

%51,9 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maddelerin paylaşılan varyans değerleri incelendiğinde, dedikodu alt boyutunda yer alan ikinci maddenin değerinin 0,253 olması nedeni ile daha güçlü bir yapıya ulaşmak adına bu madde de ölçekten çıkarılmış, analiz tekrarlandıktan sonra üç boyuta yüklenen on altı maddelik yapının açıkladığı varyansın %53,7 olduğu belirlenmiş, ölçeğe en son hali (Ek-1) verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere toplam varyansın %25,2'sini açıklayan ve yedi madde yüklenen boyutun dışlama boyutu olduğu belirlenmiştir. Toplam varyansın açıklanmasına %19,4'lük katkı getiren ve altı maddenin yer aldığı boyutun ise manipülasyon boyutu olduğu görülmüştür. Sonuncu boyut olan dedikodu alt boyutuna yüklenen üç madde ise toplam varyansın %9,1'ini açıklamaktadır.

Maddelerin madde yük değerleri incelendiğinde, dışlama boyutundaki maddelerin faktör yük değerlerinin 0,793 ile 0,601 arasında, manipülasyon boyutundaki maddelerin yük değerlerinin ise 0,722 ile 0,517 arasında, dedikodu boyutundaki faktör yük değerlerinin de 0,699 ile 0,366 arasında değiştiği belirlenmiştir.

ARİLSÖ-E'nin Güvenirlik Çalışmalarına İlişkin Bulgular

On altı maddeden oluşan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,911 olarak belirlenmiştir. Her bir maddenin çıkarılması sonucunda elde edilen iç tutarlılık katsayısının ölçeğin tümüne ilişkin olan alpha değerini (0,911) aşmadığı görülmüş, bu nedenle maddelerin her birinin genel ve tek bir yapı oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her maddenin toplam puanla ilişkilerinin 0,380 ile 0,733 arasında yer aldığı, bu değerlerin alt sınır olan 0,30'dan büyük olması nedeni ile ölçek maddelerinin tamamının ölçeğin bütünü ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda her bir boyutun iç tutarlılık katsayısı da belirlenmiştir. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları dışlama için 0,914, manipülasyon boyutu için 0,851 ve dedikodu boyutu için ise 0,659 olarak belirlenmiştir.

Güvenirlik ve geçerlik ile ilgili ilk aşama çalışmalar sonrasında, ARİLSÖ-E'nin toplam puanı ile benzer ölçekler arasındaki ilişkileri benzer ölçekler geçerliği yöntemi ile incelemek için 128 katılımcıdan tekrar veri toplanmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonrasında, ilişkisel saldırganlık ölçeğinin saldırganlık ölçeğinin dolaylı ve sözel saldırganlık alt boyutları ile zorbalık ölçeğinin izolasyon, söylenti yayma ve sözel alt boyutları arasındaki korelasyon katsayılarının hepsinin anlamlı olduğu ($p < 0,01$) belirlenmiştir. İlişkisel saldırganlık ölçeğinin Tablo 2'de görülen yapılarla olan pozitif yönlü ilişkisinin orta düzeyde olduğu

Tablo 2. İlişkisel saldırganlık toplam puanı ile benzer ölçekler arasındaki ilişki katsayıları

	Dolaylı saldırganlık	Sözel saldırganlık	Sözel zorbalık	İzolasyon yoluyla zorbalık	Söylenti yayma yoluyla zorbalık
İlişkisel saldırganlık	0,62*	0,52*	0,57*	0,61*	0,57*

* $p < 0,01$

sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin zaman içerisindeki kararlılığını belirlemek amacıyla 96 katılımcıdan 15 gün ara ile veri toplanmış, iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı 0,848 olarak belirlenmiş, bu değer 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu ($p < 0,01$) sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma

Ergenlik dönemindeki bireyler kimlik geliştirme süreci öncelikli olmak üzere bu döneme özgü gelişim görevlerini yerine getirirken aileden duygusal olarak bağımsızlaşmaya çalışırken, arkadaşlarına ve arkadaş gruplarına bağlanmaya ve onların onayını almaya ihtiyaç duymaktadırlar.¹² Bu çerçevede arkadaşlara zarar vermek istenildiğinde akranlarla ilişkilerin hedef alınması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle bu çalışmada alanyazına ergenlik dönemindeki bireylerin ilişkisel saldırganlık davranışlarını belirlemek için bir ölçek kazandırılması amaçlanmıştır, bu kapsamda üniversite öğrencileri için geliştirilmiş olan ARİLSÖ'nün^{33,34} lise öğrencileri için uyarlaması gerçekleştirilmiştir.

ARİLSÖ'nün ergen formunun uyarlama çalışmasında yapı geçerliği kapsamında gerçekleştirilen analizler sonucunda dışlama, manipülasyon ve dedikodu alt boyutları altında toplanan 16 maddelik ölçek formu elde edilmiştir. Elde edilen üç boyutlu yapı hem üniversite öğrencileri ile geliştirilen form hem de alan yazındaki kuramsal ve kavramsal alt yapı ile benzerlik göstermektedir. Ancak madde sayısı açısından üniversite öğrencileri için geliştirilmiş formdan farklılık ortaya çıkmıştır. Veri toplama sürecine yirmi iki maddeden oluşan üniversite öğrencileri formundaki maddeler ile başlansa da analizler sonrasında madde faktör yükleri, maddelerin faktör yükleri arasındaki fark ve ortak varyans değerleri ölçüt olarak alındığında altı madde ölçekten çıkarılmış, analizler sonrasında varyansın %53,7'sini açıklayan 16 maddelik forma ulaşılmıştır. Bu üç boyuttan varyansı en çok açıklayan boyut üniversite öğrencileri formundaki gibi dışlama boyutudur. Manipülasyon boyutu ise varyansın açıklanmasına katkı getiren ikinci boyut olarak belirlenmiştir. Dedikodu boyutunun ise varyansın açıklanmasına en düşük katkıyı sunduğu belirlenmiştir. Elde edilen üç boyutun toplam varyansın açıklanmasına getirdiği katkı ve ağırlıkları üniversite öğrencileri için geliştirilmiş olan ölçekteki gibi sıralanmıştır. Ayrıca ölçekle açıklanan varyans, alt sınır olarak kabul edilen %40,0 değerinin^{39,40} üzerinde olduğu için ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, az değişkenle daha çok varyans açıklanarak sadelik-tasarıfluluk ilkesinin⁴¹ de karşılandığı söylenebilir. Ölçme aracının psikometrik özelliklerine ilişkin sonuç ve bulguların bu çalışmanın örnekleme ile sınırlı kalmayıp, aracın daha sonraki çalışmalarda da kullanılabilmesini sağlamak amacı ile en çok olabilirlik yönteminden⁴²⁻⁴⁴ yararlanılması nedeniyle bu ölçme aracının farklı örneklemlere uygulanabileceği sonucuna varılmıştır. Bir başka deyişle, faktör analizinde maddeler arasındaki ilişkileri örtük bir yapı ile açıklamaya izin veren ve ortak varyans ile hata varyanslarını da dikkate alan en çok olabilirlik yöntemi^{42,45} kullanıldığından bu ölçme aracı ilişkisel

saldırganlık davranışlarını farklı örneklemlerle incelemek isteyen araştırmacılarca kullanılabilir. Bu çerçevede bu çalışmanın doğrulayıcı faktör analizi için de güvenilir bir temel oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ölçme aracının psikometrik özellikleri daha geniş örneklem grupları ile incelenebilir ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilebilir.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı ve test-tekrar test analizi uygulanmıştır. Elde edilen güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması ölçütünü⁴⁵ karşılamasından dolayı bu ölçme aracının ilişkisel saldırganlık yapısını güvenilir olarak ölçtüğü, zaman içerisinde de tutarlı sonuçlar ürettiği sonucuna varılmıştır. Alt boyutlar madde faktör yükleri ve iç tutarlılık katsayıları açısından değerlendirildiğinde, dedikodu alt boyutunun dışlama ve manipülasyon boyutlarının aksine iç tutarlılık katsayısının düşük, bir maddenin faktör yükünün de görece düşük olduğu belirlenmiştir. Dedikodu alt boyutunun varyansın açıklanmasına da daha sınırlı katkıda bulunması, dedikodu ya da söylenti yayarak diğerlerine zarar verme davranışlarının sosyal olarak onaylanmaması ile açıklanabilir.

Ölçeğin geçerliğini desteklemek için benzer ölçekler geçerliği de uygulanmış, ARİLSÖ-E ile Saldırganlık Ölçeği'nin³² dolaylı ve sözel saldırganlık alt boyutları ile Zorbalık Ölçeği'nin²² izolasyon, söylenti yayma ve sözel alt boyutları arasındaki tüm ilişkilerin pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ilişkisel saldırganlık yapısının diğer saldırganlık davranışları ile ilişkili olmasına karşın farklı bir yapı olduğunu ortaya koymuş, ilişkisel saldırganlık davranışlarını belirlemede kullanılabileceğini göstermiştir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde en yüksek korelasyon katsayılarının ilişkisel saldırganlık ile dolaylı yollarla gerçekleştirilen saldırganlık ve izolasyon yoluyla zorbalık arasında olması, dışlama yoluyla gerçekleştirilen ilişkisel saldırganlık davranışlarının da dolaylı saldırganlık gibi daha örtük yöntemlerle sergilenmesi ile açıklanabilir. Dışlama yoluyla zorbalık alt ölçeği ile ARİLSÖ-E arasındaki güçlü ilişki de ARİLSÖ-E'de açıklanan toplam varyansa en fazla katkıda bulunan ilk faktörün de dışlama olması ile açıklanabilir. En zayıf ilişkinin sözel saldırganlık değişkeni ile elde edilmiş olması da sözel saldırganlığın ilişkisel saldırganlığın aksine daha doğrudan yollarla gerçekleştiriliyor olması ile açıklanabilir. Benzer ölçekler geçerliğine ilişkin bulgular ilişkisel saldırganlık davranışlarının farklı yollarla gerçekleştirildiğini ancak diğer yapılardan farklı olarak temel hedefin ilişkilere zarar vermek olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira hangi yöntem (sözel, doğrudan, dolaylı) kullanılırsa kullanılsın ilişkisel saldırganlık davranışlarında asıl hedef ilişkilere zarar vermektir.⁸ Özellikle manipülasyon boyutunda başvurulan yöntemler diğer boyutlara göre daha doğrudandır.^{6,8}

Saldırganlık alanyazınında ilişkisel saldırganlık davranışlarını belirlemeye yönelik ölçme araçlarının^{20,22,23,25,27} psikometrik özellikleri oldukça güçlü olmakla birlikte ergenlik dönemindeki bireylerin ilişkisel saldırganlık davranışlarının zorbalık ölçeklerinin alt boyutları olarak belirlendiği görülmüştür. Bu nedenle zorbalıkla ilgili ölçme araçlarında katılımcılardan taraflar arasında güç dengesizliği kapsamında değerlendirme

yapması istenmektedir. Bu çalışma ile elde edilen ölçme aracında (ARİLSÖ-E) zorbalıkla ilgili ölçme araçlarındaki gibi saldırgan ve mağdur arasındaki güç dengesizliği ölçütünün olmaması, zorbalık kapsamında değerlendirildiğinde belirlenemeyecek olan ilişkisel saldırganlık davranışlarının belirlenmesini sağlayabilecektir. Böylelikle, sergilenen ilişkisel saldırganlık davranışlarının “normal” olarak algılanmasının da önüne geçilebilecektir. Bu çerçevede ARİLSÖ-E'nin ilişkisel saldırganlık davranışlarını önleme konusunda farkındalık oluşturulmasına ve önleme çalışmalarının ivedilikle işe koşulmasına katkıda bulunabileceği ifade edilebilir. Aynı zamanda, ARİLSÖ-E ile alt boyutların yanı sıra ilişkisel saldırganlığa ilişkin toplam puan elde edilebilmesi de bu yapının bütünsel olarak incelenmesine olanak sağlayabilecektir.

Ergenlik dönemindeki bireylerin temel gelişim görevleri nedeniyle ilişkisel saldırganlık davranışları bireylerin psikososyal gelişimini sekteye uğratmakta, uyum sorunları yaşamasına davetiye çıkarmaktadır. Bu nedenlerle bu ölçme aracı ile ergenlik dönemindeki bireylerde ilişkisel saldırganlık davranışlarının belirlenmesi, ardından hedef kitlenin ihtiyaç ve özelliklerine bağlı olarak farklı düzeylerde önleme çalışmalarının gerçekleştirilmesi ile ruh sağlığının desteklenmesi sağlanabilecektir.⁷

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışma ile ergenlik dönemindeki bireylere uyarlanan ölçme aracıyla ilişkisel saldırganlık davranışlarının açıklanmasına ve alanyazına katkı sağlansa da tüm çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da bazı sınırlılıklar söz konusudur. Araştırmanın çalışma grubu liselere devam eden ergenlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle, daha sonraki çalışmalarda okula devam edemeyen ya da etmeyen ergenler de çalışma grubuna dahil edilebilir. Dedikodu alt boyutunun hem açıklanan varyansa olan sınırlı katkısı hem de iç tutarlılık katsayısının görece düşük olması katılımcıların sosyal istenirlik faktörü ile açıklanabilir. Sosyal istenirlik faktörünün katılımcıların ilgili maddelere kendilerini yansıtan cevaplar vermesini engellemiş olması nedeni ile sınır değerler elde edilmiş olabileceğinden, daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda sosyal istenirliğin farklı yöntemlerle kontrol edilmesi sağlanarak bu sınırlılığın üstesinden gelinir. Örneğin, veri çeşitlenmesi yoluyla katılımcıların hem kendisinden hem de onları gözleyen akranlarından veya öğretmenlerinden veri toplanabilir. Ölçeğin zaman içerisinde kararlı sonuçlar üretip üretmediği test-yeniden test yöntemi ile incelenmiş, bu süreçte iki uygulama arasındaki süre Koronavirüs hastalığı-2019 salgınının yol açtığı kısıtlama ve sınırlamalar sonrasında akademik takvimde yaşanan belirsizlik ve zaman baskısı nedeniyle on beş gün olarak belirlenmiştir. Daha sonraki çalışmalarda test-yeniden test analizi için daha geniş zaman aralığıyla veri toplanabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, ARİLSÖ-E'nin de ARİLSÖ gibi ilişkisel saldırganlık davranışlarını dışlama, manipülasyon ve dedikodu olmak üzere üç alt boyut kapsamında ve toplam puan olarak belirlemeye olanak sağladığı belirlenmiştir. ARİLSÖ-E'nin

psikometrik özellikleri bu ölçme aracının ergenlik dönemindeki bireylerin ilişkisel saldırganlıklarını geçerli ve güvenilir olarak belirleyebildiğini, bu nedenle hem araştırmacılar hem de alanda görev yapan uzmanlarca kullanılabileceğini ortaya koymuştur.

Bilgilendirme: Bu çalışma, 7-10 Ekim 2021 tarihleri arasında düzenlenmiş olan 22. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş, özeti kongre özet kitapçığında yer almıştır.

Etik

Etik Kurul Onayı: Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan araştırma izni (protokol no: 48673, tarih: 14.06.2019), aynı zamanda İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden de uygulama izni (araştırma izin no: 50206, tarih: 12.07.2019) alınmıştır.

Hasta Onayı: Onam formu alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Editörler kurulu ve editörler kurulu dışında olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir.

Yazarlık Katkıları

Konsept: Y.K., M.Ş., E.C., Dizayn: Y.K., M.Ş., E.C., Veri Toplama veya İşleme: Y.K., M.Ş., Analiz veya Yorumlama: Y.K., E.C., Literatür Arama: Y.K., M.Ş., Yazan: Y.K., E.C.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynaklar

1. Prinstein MJ, Boergers J, Vernberg EM. Overt and Relational Aggression in Adolescents: Social-Psychological Adjustment of Aggressors and Victims. *J Clin Child Psychol.* 2001;30:479-491.
2. Gomes MM. A Concept Analysis of Relational Aggression. *J Psychiatr Ment Health Nurs.* 2007;14:510-515.
3. Underwood MK, Galen BR, Paquette JA. Top Ten Challenges for Understanding Gender and Aggression in Children: Why Can't We All Just Get Along?. *Social Development.* 2001;10:248-266.
4. Yoon JS, Barton E, Taiariol J. Relational Aggression in Middle School: Educational Implications of Developmental Research. *The Journal of Early Adolescence.* 2004;24:303-318.
5. Young EL, Boye AE, Nelson DA. Relational Aggression: Understanding, Identifying, and Responding in Schools. *Psychology in the Schools.* 2006;43:297-312.
6. Crick NR, Grotpeter JK. Relational Aggression, Gender and Social-Psychological Adjustment. *Child Dev.* 1995;66:710-722.
7. Xie H, Swift DJ, Cairns BD, Cairns RB. Aggressive Behaviors in Social Interaction and Developmental Adaptation: A Narrative Analysis of Interpersonal Conflicts During Early Adolescence. *Social Development.* 2002;11:205-224.
8. Archer J, Coyne SM. An Integrated Review of Indirect, Relational, and Social Aggression. *Pers Soc Psychol Rev.* 2005;9:212-230.
9. Björkqvist K, Lagerspetz KM, Kaukiainen A. Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends in Regard to Direct and Indirect Aggression. *Aggressive Behav.* 1992;18:117-127.
10. Kaukiainen A, Björkqvist K, Lagerspetz K, Österman K, Salmivalli C, Rothberg S, Ahlbom A. The Relationships Between Social Intelligence Empathy and Three Types of Aggression. *Aggressive Behavior.* 1999;25:81-89.

11. Collins WA. Relationships and Development during Adolescence: Interpersonal Adaptation to Individual Change. *Personal Relationships*. 1997;4:1-14.
12. Bornstein MH, Jager J, Steinberg LD. Adolescents, Parents, Friends/Peers: A Relationships Model. In: Weiner IB, Lerner RM, Easterbrooks MA, Mistry J, eds. *Handbook of Psychology vol. 6 Developmental Psychology*. New Jersey; John Wiley & Sons, Incorporated. 2012:393-433.
13. Meeus W, Iedema J, Maassen G, Engels R. Separation-Individuation Revisited: On the Interplay of Parent-Adolescent Relations, Identity and Emotional Adjustment in Adolescence. *J Adolesc*. 2005;28:89-106.
14. Scott SK, Saginak KA. Adolescence: Emotional and Social Development. In: Capuzzi D, Stauffer MD, eds. *Human Growth and Development Across The Lifespan: Applications For Counselors*. New Jersey; John Wiley & Sons, Incorporated. 2016:374-414.
15. Sullivan TN, Farrell AD, Kliewer W. Peer Victimization in Early Adolescence: Association between Physical and Relational Victimization and Drug Use Aggression and Delinquent Behaviors among Urban Middle School Students. *Dev Psychopathol*. 2006;18:119-137.
16. Geiger TC, Zimmer-Gembeck MJ, Crick NR. The Science of Relational Aggression. In: Moretti MM, Odgers CL, Jackson MA, eds. *Girls and Aggression. Perspectives in Law & Psychology vol 19*. Boston; MA; Springer. 2004:27-40.
17. Crick NR, Casas JF, Mosher, M. Relational and Overt Aggression in Preschool. *Dev Psychol*. 1997;33:579-588.
18. Karakuş A. Okul Öncesi Sosyal Davranış Ölçeği Öğretmen Formu'nun Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 2008; Marmara Üniversitesi: İstanbul. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
19. Şen M. 3-6 Yaş Grubu Çocukların Sosyal Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. 2009; Hacettepe Üniversitesi: Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
20. Kurnaz A, Kapçı E. Adaptation Studies of the Aggression and Victimization Scales for Elementary School Children. *J Cogn Behav Psychother Res*. 2013;2:106-115.
21. Pişkin M, Ayas T. Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu, Akademik Bakış Dergisi. 2011;23:1-12.
22. Ayas T, Pişkin M. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu, Akademik Bakış Dergisi. 2015;50:316-324.
23. Dölek N. Öğrencilerde Zorbaca Davranışların Araştırılması ve Bir Önleyici Program Modeli. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 2002; Marmara Üniversitesi: İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
24. Olweus DA. The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire, *British Journal of Educational Psychology* *Journal of Adolescent Health*. 1996; University of Bergen: Norway.
25. Gültekin Z. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2003; Hacettepe Üniversitesi: Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
26. Mynard H, Joseph S. Development of the Multidimensional Peer-Victimization Scale. *Aggressive Behavior*. 2000;26:169-178.
27. Pekel N. Akran Zorbalığı Grupları Arasında Sosyometrik Statü, Yalnızlık ve Akademik Başarı Durumlarının İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2004; Hacettepe Üniversitesi: Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
28. Ersan C. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Düzeylerinin Duygu İfade Etme ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 2017; Pamukkale Üniversitesi: Denizli. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
29. Crick NR, Casas JF, Nelson DA. Toward A More Comprehensive Understanding of Peer Maltreatment: Studies of Relational Victimization. *Current Directions in Psychological Science*. 2002;11:98-101.
30. Brechwald WA, Prinstein MJ. Beyond Homophily: A Decade of Advances in Understanding Peer Influence Processes. *J Res Adolescence*. 2011;21:166-179.
31. Collins WA, Laursen B. Parent-Adolescent Relationships and Influences. In: Lerner RM, Steinberg L, eds. *Handbook of Adolescent Psychology*. New Jersey; John Wiley & Sons, Inc. 2004:331-361.
32. Berndt TJ. Children's Friendships: Shifts over a Half-Century in Perspectives on their Development and their Effects. *Merrill-Palmer Quart*. 2004;50:206-223.
33. Kurtyılmaz Y, Can G, Ceyhan AA. Relationships Among Relational Aggression and Self Esteem, Social Connectedness and Social Anxiety Levels of University Students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Association*. 2017;7:33-52.
34. Kurtyılmaz Y, Can G, Ceyhan AA. Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlığın Değerlendirilmesine İlişkin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Kitapçığı. 2011: 390-391.
35. Can S. Aggression Questionnaire Adlı Ölçeğin Türk Popülasyonunda Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Haydarpaşa Eğitim Hastanesi. 2002; GATA: İstanbul. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi)
36. Kiper İİ. Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1984; Ankara Üniversitesi: Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
37. Karataş Z. Anger And Aggression On High School Students, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2008;17:277-294.
38. Donat BS. Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 2011; Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
39. Köklü N, Büyüköztürk Ş, Çokluk O. Sosyal Bilimler İçin İstatistik. Ankara; Pegem A Yayıncılık; 2007.
40. Stevens JP. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis. In: Stevens JP, ed. *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. Mahwah, NJ; Lawrence Erlbaum Associates. 1996:362-392.
41. Watkins MW. Exploratory Factor Analysis: A Guide to Best Practice. *Journal of Black Psychology*. 2018;44:219-246.
42. Büyüköztürk Ş. Actoranalysis: Basic Concepts And Using To Development Scale, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. 2002;32:470-483.
43. Costello AB, Osborne J. Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from Your Analysis. *Practical Assessment Research and Evaluation*. 2005;10:1-9.
44. Conway JM, Huffcutt AI. A Review and Evaluation of Exploratory Factor Analysis Practices in Organizational Research. *Organizational Research Methods*. 2003;6:147-168.
45. Kline TJB. *Psychological Testing: A Practical Approach to Design and Evaluation*. Thousand Oaks, CA; Sage Publications Inc. 2005.

Ek-1. Arkadaşlık İlişkilerinde İlişkisel Saldırganlık Ölçeği-Ergen Formu (ARİLSÖ-E)

	Her zaman	Sık sık	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
Arkadaşıma zarar verecek ya da incitecek derecede kızarsam/sinirlenirsem,					
1) Ona soğuk davranırım.	()	()	()	()	()
2) Sorduğu sorulara geçiştirerek cevap veririm.	()	()	()	()	()
3) Arkasından konuşurum.	()	()	()	()	()
4) Onunla normalde paylaştığımdan daha az şey paylaşıyorum.	()	()	()	()	()
5) Onunla ilgili olumsuz yaşantılarımı başkalarıyla paylaşarak onu zor durumda bırakırım.	()	()	()	()	()
6) Kendisini gruba ait hissetmemesi için grupta sadece onun anlamadığı espriler yaparım.	()	()	()	()	()
7) Ondan habersiz diğer arkadaşlarımla gerçekleştirdiğim bir etkinlik hakkında onun yanında yorumlar yaparım.	()	()	()	()	()
8) Onu başkalarıyla çekiştiririm.	()	()	()	()	()
9) Onun hoşlandığı etkinlikleri başkalarıyla yapmayı planlarken onu bu planlara dahil etmem.	()	()	()	()	()
10) Sorduğu sorulara "evet", "hayır" gibi kısa cevaplar veririm.	()	()	()	()	()
11) Grup içinde kendisini yabancı hissetmesi için ilgisi dışındaki konulardan söz ederim.	()	()	()	()	()
12) Ona bir şey vermem gerekiyorsa, ona seslenip doğrudan vermek yerine onun görebileceği yere bırakırım.	()	()	()	()	()
13) Onun katılamayacağı bile bile, onun gözü önünde bir grup etkinliği planlarım.	()	()	()	()	()
14) Gruptaki diğer arkadaşlarımla birlikte onun anlamayacağı espriler yapmaya gayret ederim.	()	()	()	()	()
15) Diğer arkadaşlarımla birlikteyken, onun bilgisinin olmadığı konulardan söz ederim.	()	()	()	()	()
16) Küserim.	()	()	()	()	()